

*Н.А.Оттажонов,
Ўзбекистон Республикаси банк-молия
академияси магистранти*

ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ДАРОМАДЛАРИНИ ШАКИЛЛАНТИРИШДА СОЛИҚЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Аннотация: Мазкур тадқиқотда республика давлат бюджети даромадларини шакллантиришда солиқ органлари фаолиятини янада автоматлаштириш орқали солиқ назоратини такомиллаштириш йўллари ўрганиб чиқилган. Шунингдек, мавзуга оид адабиётлар шарҳи ва айрим ҳуқуқий жиҳатлари баён этилган. Давлат бюджети даромадларини шакллантирилиши уларга таъсир этувчи омиллар ҳамда дастурий маҳсулотларни такомиллаштириш орқали олдини олиш имкониятлари ёритилган. Амалга оширилган тадқиқотлар натижасида хулосалар шакллантирилиб, тегишли илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Бюджет даромадлари, солиққа назорати, ахборот-коммуникация технологиялари, маълумотлар базаси, интеграция, маҳаллий бюджет, солиқ тўловчилар, республика бюджети

Annotation: In this study, ways to improve tax control by further automating the activities of tax authorities in the formation of state budget revenues of the republic have been studied. Also, a literature review on the topic and some legal aspects are described. The factors affecting the formation of state budget revenues and the possibilities of prevention by improving software products are highlighted. As a result of the conducted research, conclusions were formed, appropriate scientific proposals and practical recommendations were developed.

Keywords: Budget revenues, tax control, information and communication technologies, database, integration, local budget, taxpayers, republican budget

Кириш

Давлат бюджети – мамлакат иқтисодий ва ижтимоий соҳасининг ривожланишига таъсир этувчи асосий воситадир. Унинг ёрдамида давлат миллий даромад ва бойликни қайта тақсимлаш орқали ижтимоий ишлаб чиқаришнинг таркибини ўзгартириши, хўжалик юритувчи субъектлар самарадорлигига таъсир этиши, ижтимоий ислохотларни амалга ошириши мумкин. Бошқача қилиб айтганда давлат бюджети – давлатнинг иқтисодиётни бошқаришдаги асосий воситасидир.

Давлат ўз функциясини бажариши чоғида кўплаб ҳаражатлар қилинади (сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий мақсадларда қилинган ҳаражат гуруҳларига ажратиш мумкин). Ушбу ҳаражатларни қоплаш учун давлат бюджети даромад (солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, давлат активларини жойлаштириш, фойдаланишга бериш ва сотишдан олинган даромадлар, мерос, ҳадя ҳуқуқи бўйича давлат мулкига ўтган пул маблағлари, юридик ва жисмоний шахслардан, шунингдек чет давлатлардан тушадиган қайтарилмайдиган пул тушумлари, резидент-юридик шахсларга берилган бюджет ссудалари, кредит линиялари ва чет давлатларга ажратилган кредитлар маблағларини қайтариш ҳисобига тўловлар, шунингдек улар бўйича фоизли тушумлар, қонунчиликка мувофиқ бошқа даромадлар) манбаларига эга бўлиб, уларнинг орасида солиқдан келадиган даромад манбалари салмоқли ўрин эгаллайди.

Асосий қисм

Республикаимиз иқтисодиётининг барқарор суръатларда ўсишига, кенг қўламли ислохотларни амалга оширишда солиқлар асосий таъсир этувчи омиллардан бири ҳисобланади.

Шу сабабли, амалга оширилаётган ишларда энг аввало самарали солиқ тизимини, тадбиркорларга солиқ юкининг тенг тақсимланишини ҳамда солиқ тўловчилар сонининг оширилишини ва солиқларни яширувчи тадбиркорларни ўз вақтида аниқлаб, уларга солиқларни ҳисоблашини таъминлаш лозим.¹

Мамлакатимизда бюджет даромадларини шакллантиришда солиқларнинг тутган ўрни ва аҳамияти ошириш учун аввало давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг назарий асослари, уларнинг турлари ва таркиби бўйича адабиётлар шарҳини амалга ошириш лозим бўлади.

1-жадвал

Хоразм вилояти бўйича ВМнинг 445-сонли қарори ижросининг 2022 йил 1 январь ҳолатига мониторинг маълумоти (минг сўм)²

Солиқ тури	Аниқланган қўшимча манбалар			Ундирилган қўшимча манбалар		
	Мулк қиймати/майдони	солиқ тўловчилар	солиқ суммаси	Мулк қиймати/майдони	солиқ тўловчилар	солиқ суммаси
Мол-мулк солиғи	584 959 185	4 515	1 198 122	423 344 891	3 855	899 417
Ер солиғи	6 228 396	3 782	783 034	4 906 708	3 782	783 034
Якка тартибдаги тадбиркорлар	-	4 938	9 664 632	-	4 078	7 020 822
Умумовқатланиш корхоналари	-	137	1 200 038	-	90	769 425
Бозор ва савдо комплексларида н қўшимча ҳисобланган солиқ суммаси	-	116	155 450	-	17	38 469
Бошқа фаолиятлар бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ суммаси	-	310	327 895	-	103	110 106
Жами	591 187 581	13 798	13 329 171	428 251 599	11 925	9 621 273

Хоразм вилояти молия бошқармасининг ҳисоботи бўйича қўшимча солиқ базасини аниқлашда 2022 йил 1 январь ҳолатига 13 798 та солиқ тўловчилар аниқланган бўлиб умумий солиқ базаси 591 187 581 минг.сўмни ҳамда солиқ суммаси 13 329 171 минг.сўмни ташкил этиб ундирилган сумма 11 925 та солиқ тўловчидан 9 621 273 минг сўм давлат бюджетига йўналтирилган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлар параметрларининг сўзсиз бажарилишини таъминлаш ва маҳаллий бюджетларнинг даромадлар базасини

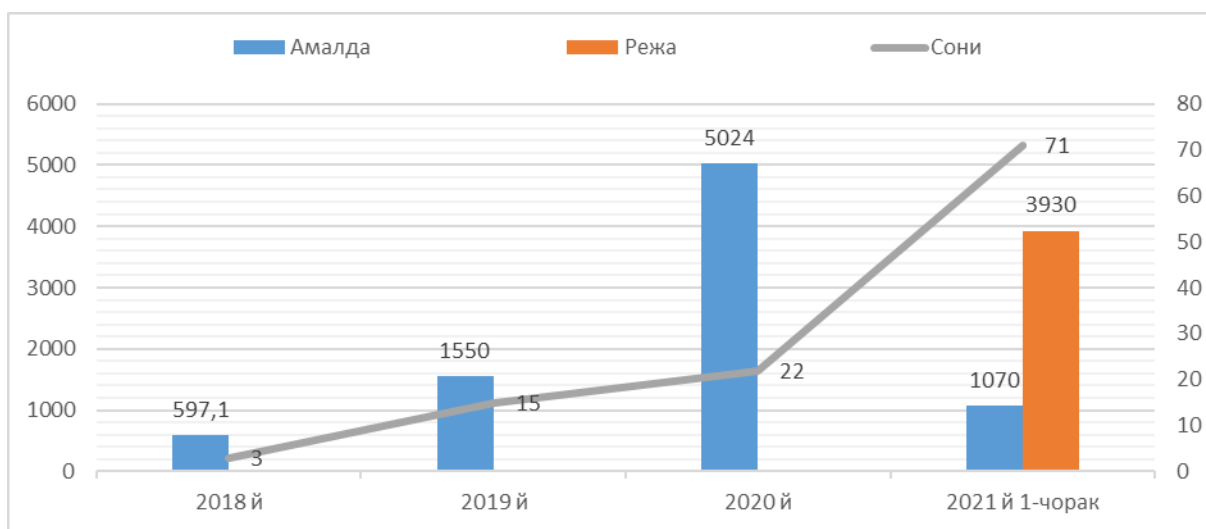
¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 июндаги “Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3802-сон

² Муаллиф томонидан Қашқадарё вилояти молия бошқармаси маълумотлари асосида тузилган.

кенгайтириш чора-тадбирларини амалга ошириш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Маҳаллий бюджетларнинг даромадлар базасини кенгайтириш захираларини аниқлаш ишларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори³нинг ижросини таъминлаш ҳисобланади.

Бундан ташқари, давлат ва маҳаллий бюджет даромадларини диверсификациялашда бир қатор ишлар амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир. Туман ва шаҳарлар маҳаллий бюджетларининг базавий йилда аниқланган қўшимча даромад манбаларидан қатъий назар, ўрта муддатли бюджетга солиқ ва бошқа мажбурий тўловлардан ажратмалар нормаларини бириктириш, маҳаллий бошқарув органларига маҳаллий бюджетларнинг қўшимча маблағларини тижорат банклари депозитларига қўйиш ва лотереяларни ташкил этиш ҳукукини бериш қўшимча даромад манбаларини шакллантириш имкониятларини беради. Натижаси сифатида бюджет даромадлари таркиби диверсификацияланади.

Давлат бюджети дефицитини қоплаш манбаларини диверсификациялаш мақсадида ҳамда ички молия бозорини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасининг Давлат ғазначилик мажбуриятлари облигацияларини муомалага чиқаришни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори⁴ тасдиқланди. Бундан ташқари 2018-2021 йиллар мобайнида давлат қимматли қоғозларини муомалага чиқариш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилди.

1 расм. 2018-2021 йилларда ўтказилган аукционлар ва жойлаштирилган давлат қимматли қоғозлари (млрд.сўм)⁵.

Хусусан, 2021 йил 1 апрелгача бўлган муддатда ўтказилган 53 та аукционда 8 241 млрд. сўм миқдоридagi давлат қимматли қоғозлари жойлаштирилди. Шундан: 2018 йилда – 597 млрд. сўм, 2019 йилда – 1 550 млрд. сўм, 2020 йилда – 5 024 млрд. сўм, 2021 йил I чорагида – 1 070 млрд. сўмни ташкил этган.

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Маҳаллий бюджетларнинг даромадлар базасини кенгайтириш захираларини аниқлаш ишларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 29 июльдаги 445-сонли қарори.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасининг Давлат ғазначилик мажбуриятлари облигацияларини муомалага чиқаришни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори

⁵ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги “Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи ҳолати ва динамикаси шарҳи” буллетени 2020 йил 1 чорак бўйича

Хулоса

Давлат бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлашда албатта белгилаб олинадиган вазифалардан асосийси давлатнинг ҳақиқий солиқ потенциалини аниқлаштириб олишдир. Ҳозирги кунда давлатнинг ЯИМга нисбатан яширин иқтисодиёт улуши 40-50 фоизни ташкил этишини ҳисобга олган ҳолда солиқ базасини яна 40-50 фоизга қадар ошириш имкониятларига эга эканлигимизни таъкидлаш мумкин. Бунда, ушбу яширин иқтисодиётни камайтириш бўйича чора-тадбирларни амалга оширишни жадаллаштириш давлат бюджети даромадларини ошириш имкониятларини яратади. ВМнинг 445-сонли қарори ижросини таъминлашда тегишли ваколатли органлар фаолиятини кучайтириш, иш самарадорлигини оширишда рағбатлантирувчи инструментлардан кенг фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Аниқланган қўшимча солиқ базаси ва ундирилган солиқ суммасидан келиб чиққан ҳолда ходимларни рағбатлантириш жамғармаси ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

Маҳаллий даромадлар базасини кенгайтиришда даромадларни диверсификациялаш амалиётини кенг жорий қилиш, бунда фақатгина солиқ базасини кенгайтириш билан чекланмасдан, қўшимча даромад олиш бўйича фаолият турларини аниқлаштириш, ҳудудий маҳаллий бюджетлар мустақиллигини таъминлашга қаратилган чора-тадбирларни қўллаб қувватлаш ҳамда бу фаолиятларни рағбатлантиришда тегишли бошқарув органларига мустақилликни бериш мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари, маҳаллий бошқарув органларига маҳаллий бюджетларнинг қўшимча маблағларини тижорат банклари депозитларига қўйиш ҳуқуқларини бериш

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, 2020.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, 2019.
3. Азимов С.С. Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси. Молия ва банк иши электрон илмий журнаli.v-сон. Сентябрь-октябрь, 2019 йил
4. А.Усанов, Р.Джалилов “ Солиқ сиёсати” журнаli, “Ўзбекистон иқтисодий ривожланишида Камерал назоратнинг тутган ўрни” УДК 336.225, 2019 йил.
5. Перм Давлат унверситети профессори Шешукова Т.Г.нинг «Экономика и бизнес» журнаliга берган “Об использовании информации из внутренних и внешних источников при проведении налоговых проверок” номли мақоласи, 2016 й. 4 бет.